

Hrdinové a oběti bez ničemů. Mor v raně novověké Praze

Joshua Teplitsky

Na sklonku léta roku 1713 se v Praze objevil mor. Poprvé po více než třiceti letech postihla město epidemie v plném rozsahu; její příchod však naznačovaly varovné signály po celém regionu, neboť již dříve, v březnu téhož roku, propukla nákaza ve Vídni a v některých dalších částech habsburských dědičných zemí. Když se sešla lékařská fakulta pražské univerzity, aby projednala, zda je důvod k poplachu a rozsáhlým opatřením, její členové si nemohli nevšimnout, že se případy zřejmě nejrychleji množí v židovské části města (Weitenweber 1852, s. 5).¹ Nákaza město rychle zachvátila a koncem července svolaly habsburské císařské úřady zvláštní komisi, jež měla koordinovat akce jednotlivých pražských městských částí: Starého Města (v němž se nacházelo Židovské Město), Nového Města a „Malé Strany“, rozléhající se ve stínu vysokého císařského paláce. Mezi hlavní úkoly komise patřil dohled nad městskými Židy uprostřed epidemie, včetně opatření monitorujících jejich pohyb, uzavírajících jejich čtvrt a zakazujících jejich kontakt s křesťany ve městě.²

V následujících pěti měsících si epidemie vyžádala životy více než 12 000 obyvatel města, které před nákazou čítalo přes 40 000, mezi nimiž bylo 3400 až 3700 Židů.³ Byla to doba masových útěků, hospodářských otřesů a politického chaosu. Tato epizoda též způsobila příval královských a městských nařízení, pokynů pro židovské obce, rabínských rezponz, vzpomínkových vyprávění v jidiš a kajícných modliteb. Navíc snahy civilních úřadů o separaci a segregaci Židů během epidemie zanechaly archivní stopy o každodenních kontaktech mezi židovskými a nežidovskými obyvateli města. Celkově lze říci, že dochované archivní záznamy o morové naze umožňují rekonstruovat rozsah a rychlost epidemie, přičemž nabízejí statistiky, které by dnešní trasovači mohli závidět.

---

1 O vzorcích rozpoznání morové epidemie a reakci na ni viz Rosenberg 1989; Cohn 2010.

2 Národní archiv, Praha, rukopis Stará Manipulace (dále SM) 842/E2/16, fol. 13r–13v.

3 Různé zdroje uvádějí rozdílné počty obětí. Zatímco literární zdroj v jidiš uvádí ztráty ve výši 3441 osob, dokumenty císařských úřadů předložené komisí pro ztráty koncem ledna 1715 registrují vyšší číslo, konkrétně 3703 Židů zemřelých v důsledku moru. Pro zdroj v jidiš viz Moše ben Ĥajim Eisenstadt: *Ajn naj kloglid*. Amsterdam, b. d., fol. 8r–8v; ohledně textu v jidiš viz Turniansky 1988; pro císařský výpočet viz Prokeš — Blaschka 1929, s. 203.

Historikové moru podotýkají, že morové příběhy často spadají do jedné ze dvou kategorií: buď jsou to příběhy hrdinů, nebo obětí (viz např. Slack 2012, s. 66). Těž ovšem upozorňují, že plné vyrovnání se s morovou zkušeností je příběhem obětí bez zloduchů a hrdinů, jejichž obtížná rozhodnutí jsou limitovaná a bolestná. Tento přístup nabízí důležité varování pro hodnocení židovského života v okamžicích epidemiologické katastrofy. Dochované prameny z pražské epidemie v roce 1713 naznačují, že Židé ve městě sice za epidemie čelili diskriminaci, ale nebyli vystaveni přímému násilí, ba dokonce ani napadání. V raném novověku už mnozí chápali Židy jako osoby, které se na šíření nakažlivé choroby podílejí shodou okolností a nepřímo, namísto toho, aby je obviňovali, že nemoc šíří zákeřně a záměrně.⁴ Tento pohled, kdy Židé nebyli vnímáni jako bytostní šířitelé choroby, umožnil státním orgánům zaujmout relativně flexibilní přístup. Místní a císařská politika vůči Židům totiž nebyla v této době ani zdaleka pevně ustavená: inspirovala se jak nedávnými precedenty, tak aktuální situací na území Prahy. Židé ve městě zase prožívali krizi různými způsoby, které se lišily podle jejich společenského postavení, přístupu ke zdrojům a konkrétních učiněných rozhodnutí. Široká škála pramenů dochovaných z této doby — od státních listin přes rabínská responza až po komemorativní poezii — svědčí o způsobech, jimiž pražští Židé během morové epidemie ve městě trpěli, avšak zároveň odhalují mnohem více, včetně rytmu každodenního života a styčných bodů mezi Židy a jejich sousedy, které choroba přerušila i pozměnila.

Židé zaujímali v pražském městském panoramatu významné místo: město bylo domovem největší židovské obce v křesťanské Evropě, jejíž kořeny sahaly až do středověku a jež zde téměř nepřetržitě sídlila po staletí. Na počátku nultých let 18. století představovali Židé zhruba 11 000 obyvatel města, jehož celková populace byla stěží početnější než 40 000. Pražská židovská čtvrť se během raného novověku rozvinula v „Židovské Město“, jak jej nazývali mnozí současníci: mělo vlastní radnici, správní aparát, synagogy, lázně a hřbitov. Během 17. a 18. století, kdy v habsburských zemích zvítězila protireformace, zůstávali Židé v Praze tolerovanou menšinou, jakkoli protestantství bylo zakázáno (Louthan 2009). Pražská židovská obec měla kulturní vliv na další židovské obce od východní po západní Evropu a dále. Počátkem 18. století přitahovaly pražské ješivy desítky mladých lidí z Polsko-Litevské unie a západního Německa, kteří se poté vraceli domů ujmout se rabínských pozic a přitom udržovali trvalé kontakty s lidmi, kteří je učili. Městští rabíni byli žádáni o právní posudky z židovských obcí až v Amsterdamu a Itálii, židovští tiskaři ve městě provozovali několik tiskařských lisů a dodávali knihy v hebrejštině a jidiš židovským obcím po celé Evropě. Pražští Židé se rovněž podíleli na utváření mezinárodních židovských vztahů v raném novověku, jelikož město se stalo významným centrem charitativních sbírek pro Židy, kteří se rozhodli usadit v Zemi Izraele.⁵ Praha se díky své pozici uprostřed Evropy stala místem mísení a mobility Židů z mnoha míst — tato pocta však někdy znamenala současně výhodu i břímě.

4 Podobné názory provázely významné změny v teorii o nákaze, viz Agresta 2020; Carmichael 1991.

5 K tisku viz Sixtová 2012; Berger 2012. Ohledně charity a kontaktů se zemí Izraele viz Teplitsky 2015.

Židovská mobilita a konektivita tvořila důležitou součást hospodářského života města, ale též představovala místo ekonomického soupeření s pražskými křesťany a byla znepokojivým vektorem pro šíření nákazy. Židovský obchod se vyznačoval kontakty na dlouhou vzdálenost, což přinášelo nejen zboží, ale též hrozbu rozšiřování chorob. Když se roku 1714 pražský hygienik jménem Alexander Schamsky pokoušel určit etiologii a cestu moru do města, příchod epidemie spojoval s řadou různých faktorů během dlouhé inkubační doby. Mimo jiné zmiňoval ženu z pražského Nového Města, u níž se karbunkly objevily už před čtyřmi roky, stejně jako případ, který vyšetřoval on sám — ženu jistého vojáka podezřelou z šíření moru. Zvláštní pozornost však Schamsky věnoval židovským obchodníkům s kožešinami, kteří nedlouho předtím dorazili do regionu z Polska, kde tehdy morová epidemie řádila.⁶ Nevtvrdil sice, že Židé mor přinesli záměrně nebo že snad jsou vůči chorobě náchylnější jen pro své židovství, nicméně zdůrazňoval jejich potenciální roli při šíření choroby vzhledem k tomu, že za obchody hodně cestují.

K prostředí vhodnému pro propuknutí choroby přispívaly i podmínky, v nichž Židé žili. Jejich rozrůstající se populace se tísnila za zdmi ghetta, kde nebylo prostoru k expanzi. Již v 16. století si povšiml anglický cestovatel Fynes Moryson, znamenavající své dojmy po dvouměsíčním pobytu ve městě, že „v Praze žije mnoho židovských rodin stísněně pospolu v jednom malém domku, takže špinavé jsou nejen domy, ale i ulice a jejich město připomíná hnojiště“.⁷ V 18. století již státní dokumenty popisují populaci 11 000 lidí stěsnaných do 365 domů, tedy v průměru čtyřicet lidí na jeden dům.⁸ Když do města dorazil mor, Židé se tak nutně dostali do hledáčku úřadů.

Habsburská morová politika vůči Židům z Prahy a okolních oblastí se v průběhu roku 1713 rychle vyvíjela a nekopírovala pouze již hotové modely. Předchozí epidemie z roku 1680 nabídla jak příklady hodné následování, tak zavdávající důvod k obavám; poskytla totiž místním úřadům záminku k vypovězení židovské komunity z města — což se Židům jen těsně podařilo odvrátit (Rachmuth 1934).⁹ V roce 1713 se městští Židé rovněž aktivně pokoušeli zasahovat do utváření státního přístupu k nim, a to z dobrého důvodu; v týdnech bezprostředně následujících po vypuknutí epidemie, tedy na konci července, začaly místní české úřady na venkově Židy diskriminovat, zakazovaly jim vstup, ba dokonce i průchod krajem, a tím jim vlastně znemožňovaly obchodnickou živnost. Občas byly tyto překážky odstraňovány za značné sumy, jindy docházelo ke konfiskaci židovského zboží. Židé však toto zacházení nepřijímali pasivně. Představitelé židovské obce podali formální stížnost císařským představitelům na Pražském hradě a 3. srpna se jim podařilo dosáhnout zásahu, který takové činy místních samospráv zakazoval, ovšem za předpokladu, že Židé u sebe budou mít doklady potvrzující jejich bezinfekčnost a status místních usedlíků. Vydaná císařská nařízení rovněž zakazovala

6 Alexander Anton Ignaz Schamsky: *Freund in der Noth, oder kurtzer und grundlicher Unterricht, wie Jeder bey jetzt grassirenden Seuchen sein eigener Medicus seyn solle*. Praha 1713, s. 1–2.

7 Reprodukováno in: Spicer 1996, s. 218.

8 Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 50v.

9 Ohledně ozvěny roku 1680 v epidemii roku 1713 viz např. Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 3v.

vybírat nové poplatky za průjezd krajem.¹⁰ Tyto židovské stížnosti pravděpodobně nacházely pochopení díky potřebě státu vyvážit veřejné zdraví a finanční zdraví království, což bylo věčným dilematem měst při morových epidemiích.¹¹ Židé byli na českém venkově (stejně jako jinde ve střední a východní Evropě) významnými ekonomickými subjekty a jejich mobilita byla zároveň přínosem i přítěží.¹² Snažili se využívat svého hospodářského přínosu a státy si uvědomovaly potřebu udržet obchod. Přesto císařská podpora pokračující (byť omezené) mobility Židů v následujících týdnech ustoupila téměř úplnému zákazu jejich pohybu po celých Čechách, neboť mor se stále více vymykal kontrole. Dne 17. srpna vydala císařská autorita instrukce pro venkovskou šlechtu, aby Židé se svým zbožím byli drženi po čtyři týdny v karanténě „pod širým nebem“ a teprve poté jim byla umožněna další cesta, přičemž toto mělo sloužit jako prostředek k zastavení moru.¹³

V Praze naopak lékaři jako Schamsky i městské úřady, například členové nově ustavené morové komise, označovali Židy za přenašeče moru, jakkoli je v důsledku toho nevystavovali pronásledování nebo násilí. Takovou mentální segregaci odráží i samotná struktura dochovaných pramenů z této doby, neboť obecná habsburská doporučení pro města byla oddělena od specifických instrukcí, které úřady vydávaly pro Židovské Město, a často obsahovaly věty jako „a zejména Židům“. Toto tvrdé rozlišování mezi Židy a Nežidy odrážela i císařská a místní politika: zatímco v jiných částech města byly zapечатěny pouze postižené domy, aby se tak zabránilo kontaktu mezi nemocnými a zbytkem obyvatel, židovské ghetto bylo uzavřeno celé bez ohledu na to, kolik z jeho obyvatel se morem nakazilo. Přestože se nakonec uskutečnění tohoto příkazu opakovaně odkládalo, předběžné zveřejnění tohoto záměru vedlo některé z bohatších Židů k odchodu z Prahy, v důsledku čehož Židovské Město přišlo o svou elitu, což dále přispělo k šíření paniky.¹⁴

Jelikož státní úředníci vnímali židovskou část města jako primární zdroj nákazy, jako přístup volili hlavně zadržování a izolaci: aktivně nezasahovali, nesnažili se obyvatele Židovského Města léčit, ale ani pronásledovat, trestat nebo vyhošťovat. Spíše podobně jako v normálních dobách byli Židé ponecháni sami sobě, přičemž se od nich očekávalo, že si sami vytvoří struktury péče a dohledu nad dodržováním nařízení: stát vyzval ke zřízení židovské komise, v jejímž čele měli stanout představitelé obce a která měla v případě porušení předpisů donucovací pravomoc.¹⁵ Nežidovští lékaři často během epidemie odmítali obyvatele Židovského Města ošetřovat, na což představitelé židovské obce marně upozorňovali městské úřady (Weitenweber 1852, s. 21–22). Představitelé obce se dokonce snažili najít schopné a ochotné členy z vlastních řad, kteří by dohlíželi na charitativní sbírky nebo poskytovali lékařskou péči obětem moru. Opakovaně se snažili získat ve své obci pro tyto úkoly ranhojiče (hlavní poskytovatele

10 Židovské muzeum v Praze, MS 120064, Kopialbuch Davida Oppenheima, § 147, s. 466–467.

11 Viz např. Kinzelbach 2006, s. 384. K napětí mezi obchodem a veřejným zdravím Harrison 2012, zejména s. 24–49.

12 O ekonomické roli Židů v Čechách viz Kasper-Marienberg — Teplitsky 2020, s. 3–55.

13 Židovské muzeum v Praze, MS 120064, Kopialbuch Davida Oppenheima, § 146, pp. 463–465. K řízené mobilitě v raně novověké střední Evropě viz Scholz 2020.

14 Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 25v; Eisenstadt, *Ajn naj kloglid*, fol. 2.

15 Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 3v.

lékařské péče raně novověkého zdravotnictví), jenže zjistili, že záhy budou muset nahrazovat ty, kteří se takových vysoce rizikových úkolů odmítali zhostit.¹⁶

Židovští obyvatelé města se výzvě postavili různě. Jak již bylo řečeno, ti, kteří na to měli prostředky, volili osvědčené řešení — z města před morem uprchli a ty méně šťastné nechali, ať se o sebe postarají sami. Státní záznamy svědčí o exodu více než dvou tisíc Židů z města (Prokeš — Blaschka 1929, s. 203). Jedním z nejbolestnějších z nich byl odchod vrchního rabína Davida Oppenheima stejně jako studentů ješivy. Tento okamžik s trpkostí popisuje báseň v jidiš: „elixír života, jenž je odměnou za studium Tóry, z nás vyprchal; namísto toho začala řídit smrt“.¹⁷ Ti, kdo byli uzavřeni za městskými hradbami, prakticky neustále čelili smrti a neštěstí.

Představitelé židovské obce vytvořili mohutnou zásahovou jednotku, jež měla odvážet mrtvé, provádět pohřební obřady a kopat hroby na hřbitově za městskými hradbami, dole po proudu řeky. Stejná báseň v jidiš líčí nábor mimořádných pracovních sil, aby se obec vypořádala s mrtvými: „až sto lidí zaměstnává dnem i nocí řezání prken. Na pomoc přicházejí všichni, kdo jsou práce schopni. Několik stovek žen je zaměstnáno šitím rubášů. Jak odvážné musí být oko, které snese pohled na to všechno.“¹⁸ Obec nabízela chudým odměnu za to, že se nechají zaměstnat na ty nejvíce vyčerpávající práce: „V lazaretu [speciální nemocnici určené pro zadržení a izolaci nakažených morem od ostatních nemocných] kopalo hroby několik stovek lidí, víc se jich nenašlo. Dobrými slovy žádali lidé z kahalů [výkonného orgánu židovské obce] chudé, ať přijdou pomoci... Těmito dobrými slovy a dvojitou mzdou se chudí nechali přesvědčit a přišli k bráně lazaretu. Práce zde bylo více než ve zbytku města. Téže noci pohřbili více než dvě stě lidí,“ píše autor básně Moše ben Ĥajim Eisenstadt, jenž byl zjevně očitým svědkem katastrofy.¹⁹ Někteří, zdá se, našli práci, zatímco ostatní přišli o všechno.

I přes hrůzy této zdravotní a společenské krize se nicméně zviditelňují vzorce kontaktů a soužití, nikoli navzdory krizi, ale právě kvůli ní. Habsburské pokyny k segregaci Židů od jejich sousedů během morové epidemie implicitně i explicitně odrážejí rozmanité kontakty, které mezi sebou každodenně a napříč ekonomickým žebříčkem udržovali židovští a křesťanští obyvatelé města. Svědčí o tom omezení uvalená na křesťanské ženy — patrně pracovnice v domácnosti —, která se jim snažila zabránit v tom, aby o svátcích praly a vykonávaly další domácí práce po boku židovských žen.²⁰ Takové kontakty se objevují nejen mezi pracujícími v domácnosti, ale též mezi bohatými, jak o tom svědčí případy Židů, kteří měli prostředky na útěk z města, ale svůj majetek zanechali v důvěryhodné úschově u křesťanů s tím, že si jej vyzvednou po návratu. Právě posledně jmenovaný případ, který vyprovokoval zákaz úřadů, zřetelně odráží každodenní kontakty plné důvěry, blízké známosti a sousedství, jež existovaly dokonce i v čase chaosu a strachu.²¹

16 Židovské muzeum v Praze, MS 120097, Soudní protokol 1713–14, fol. 313v. O praktikujících lékařích v raně novověké Evropě viz Lindemann 2010, s. 128–138; Kinzelbach 2014.

17 Eisenstadt, *Ajn naj kloglid*, fol. 2. V křesťanské části města byly školy podobně uzavřeny, viz Weitenweber 1852, s. 11.

18 Eisenstadt, *Ajn naj kloglid*, fol. 4v. Pro variantní překlad viz Goldberg 1996, s. 163.

19 Eisenstadt, *Ajn naj kloglid*, fol. 4v.

20 Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 3v.

21 Židovské muzeum v Praze, MS 120064, Kopiaľbuch Davida Oppenheima, § 145, s. 462.

Když mor koncem prosince 1713 ustoupil, bylo třeba započít s obnovou. Mnozí z těch, kteří uprchli, se nyní vrátili. Lidé se smiřovali se skutečností, že jejich blízcí a sousedé jsou po smrti. Bolest ze ztráty rodiny a přátel, kteří odešli bez řádného pohřbu nebo obřadu, přetrvávala v rabínských responzech a lidových modlitbách, jež hledaly formu pokání a potýkaly se s výzvami, které s sebou neslo udržení tradice a řádu tváří v tvář chaosu. To je patrné v textech jednoho z rabínských svědků morové epidemie z roku 1713 Ja'akov Reischer (1661–1733), jenž uchoval řadu responz vážících se k této události. Pro Reischeru to byla již druhá zkušenost s morem: z Prahy uprchl i během předchozí epidemie v roce 1680 (Marx 1918, s. 279). V jednom z responz píše Reischer tazateli, který čelí dilematu, zda svého otce pohřbít v lese, anebo blíže lidskému sídlu, kde je ovšem vázán státním požadavkem, že těla musejí být zasypana vápnem, aby se urychlil jejich rozklad, což by dle tazatele mohlo narušit integritu zemřelého a bylo by tak v rozporu s požadavkem židovského práva, že tělo má být pohřbeno v nedotčeném stavu.²² Reischer rozhodl jasně ve prospěch pohřbení na tradičním hřbitově, a nikoli v lese.²³ V Reischerově rozhodování vidíme nejen starost o zachování věrnosti židovskému právu, jak vzdát úctu milovaným v okamžiku jejich smrti, ale též do budoucna orientovanou perspektivu, jež předvídá uctívání památky zesnulých v rámci obecních prostor podle časem prověřených tradic, jakmile epidemie odezní.

O tom, jak epidemii vykládali a zpracovávali pražští Židé, nás mohou hodně poučit i židovské literární texty. Je pozoruhodné, že událost zachycují jinak než archivní dokumenty. Z této doby se dochovaly tři různé veršované zprávy v jidiš, přinášející srdceryvné (jakkoli stylizované) líčení židovských reakcí na krizi. Navzdory rozsáhlému utrpení, které mor v roce 1713 v Praze a okolních oblastech způsobil, texty vyprodukované Židy v následujícím období nevyčítají lidským aktérům bolest, ale naopak ji přijímají jako Bohem určenou. „Morové básně“ chválí panovníky za to, že Židy ochránili před útoky nebo svévolným pronásledováním i konkrétními lidmi. V jedné básni v jidiš vzniklé po morové ráně roku 1713 se píše: „Mnozí Židé se dočkali přízně vrchnosti, která je na venkově vzala pod svou ochranu.“²⁴ Žádná z ostatních básní neregistruje stížnosti na civilní úřady, přestože Židé v Čechách skutečně trpěli diskriminačními opatřeními. Namísto toho básně zachycují komplikované příběhy těch, které zobrazují jako hrdiny a oběti, a zároveň registrují přechodové zóny mezi oběma kategoriemi, jelikož lidé hledali prostředky, jak se se situací vyrovnat. Vedle toho, že autoři básní připisují své utrpení Božímu zásahu, někteří z nich chválí ty, kteří během epidemie zůstali, pracovali, či dokonce zemřeli, avšak kritiku směřují na ty ze svých souvěrců, již z města uprchli a nechali za sebou ty, kteří takové štěstí neměli (Turniansky 1988, s. 189–198).

Jak nás učí naše doba, epidemie odhalují pod povrchem trhliny ve společenském, kulturním a medicínském řádu. Mimořádná nařízení vždy omezují svobody a ovlivňují život, protože útočiště a pomoc jsou často dostupné pro jedny a mimo dosah druhých. V roce 1713 byla Židům v Praze a na českém venkově přisouzena role hlavního

22 Ohledně těchto instrukcí viz Národní archiv, Praha, MS SM 842/E2/16, fol. 4r.

23 Ja'akov ben Josef Reischer: *Še'elot ve-tšuvot švut Ja'akov*. 3 sv. Moše bar Avraham, Halle 1719, sv. 2, č. 97.

24 Eisenstadt, *Ajn naj kloglid*, fol. 1.

přenašeče moru a zároveň byli odsunuti na okraj oficiální pomoci a léčby. Epidemie však nemusí vynášet na povrch jen to nejhorší: stejně tak může být okamžikem společné zkušenosti a kolektivního jednání a může náš pohled nasměrovat k prostorům, v nichž takováto pospolitost existovala dříve a obnovila se i po odeznění krize.

Se svolením autora a vydavatele přeloženo z anglického originálu: Joshua Teplitsky: Heroes and Victims Without Villains: Plague in Early Modern Prague. Journals, IU Press. *Jewish Social Studies*. Volume 26, Issue 1, pp. 67–76. © 2020 The Trustees of Indiana University. Reprinted with permission of Indiana University Press. Přeložil Ladislav Nagy.

PRAMENY

Rukopisné prameny

Národní archiv, Praha, Stará Manipulace 842/E2/16.

Židovské muzeum v Praze, MS 120064, Kopiaľbuch Davida Oppenheima.

Židovské muzeum v Praze, MS 120097, Soudní protokol 1713–14.

Tištěné prameny

Eisenstadt, Moše ben Hajim: *Ajn naj kloglid*. Amsterdam, b. d.

Reischer, Ja'akov ben Josef: *Še' elot u-tšuvot švut Ja'akov*. 3 sv. Moše bar Avraham, Halle 1719.

Schamsky, Alexander Anton Ignaz: *Freund in der Noth, oder kurtzer und grundlicher Unterricht, wie Jeder bey jetzt grassirenden Seuchen sein eigener Medicus seyn solle*. Praha 1713.

LITERATURA

Agresta, Abigail: From Purification to Protection: Plague Response in Late Medieval Valencia. *Speculum* 95, 2020, č. 2, s. 371–395.

Berger, Shlomo Z.: Yiddish Books in Early Modern Prague. In: Olga Sixtová (ed.): *Hebrew Printing in Bohemia and Moravia*. Academia, Praha 2012, s. 177–185.

Carmichael, Ann G.: Contagion Theory and Contagion Practice in Fifteenth-Century Milan. *Renaissance Quarterly* 44, 1991, č. 2, s. 213–256.

Cohn, Samuel K., Jr.: *Cultures of Plague: Medical Thinking at the End of the Renaissance*. Oxford University Press, Oxford 2010.

Goldberg, Sylvie-Anne: *Crossing the Jabbok: Illness and Death in Ashkenazi Judaism in*

Sixteenth- through Nineteenth-Century Prague, přel. Carol Cosman. University of California Press, Berkeley 1996.

Harrison, Mark: *Contagion: How Commerce Has Spread Disease*. Yale University Press, New Haven 2012.

Kasper-Marienberg, Verena — Teplitsky, Joshua: Juden in den böhmischen Ländern der Frühen Neuzeit. In: Kateřina Čapková — Hillel J. Kieval (eds.): *Zwischen Prag und Nikolsburg. Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern*, přel. Peter Groth. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2020, s. 3–55.

Kinzelbach, Annemarie: Infection, Contagion, and Public Health in Late Medieval and Early Modern German Imperial Towns. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 61, 2006, č. 3, s. 369–389.

- Kinzelbach, Annemarie:** Erudite and Honoured Artisans? Performers of Body Care and Surgery in Early Modern German Towns. *Social History of Medicine* 27, 2014, č. 4, s. 668–688.
- Lindemann, Mary:** *Medicine and Society in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Louthan, Howard:** *Converting Bohemia: Force and Persuasion in the Catholic Reformation*. Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Marx, Alexander:** A Seventeenth-Century Autobiography: A Picture of Jewish Life in Bohemia and Moravia; From a Manuscript in the Jewish Theological Seminary. *Jewish Quarterly Review* 8, 1918, č. 3, s. 269–304.
- Prokeš, Jaroslav — Blaschka, Anton:** Der Antisemitismus der Behörden und das Prager Ghetto in nachweißbergischer Zeit. *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 1, 1929, s. 41–262.
- Rachmuth, Michael:** Der Plan einer Verlegung des Prager Ghettos nach Lieben 1680. *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 6, 1934, s. 145–156.
- Rosenberg, Charles E.:** What Is an Epidemic? AIDS in Historical Perspective. *Daedalus* 118, 1989, č. 2, s. 1–17.
- Scholz, Luca:** *Borders and Freedom of Movement in the Holy Roman Empire*. Oxford University Press, New York 2020.
- Sixtová, Olga:** Jewish Printers and Printing Presses in Prague, 1512–1670 (1672). In táž (ed.): *Hebrew Printing in Bohemia and Moravia*. Praha, Academia 2012, s. 33–73.
- Slack, Paul:** *Plague: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford 2012.
- Spicer, Joaneath:** The Star of David and Jewish Culture in Prague around 1600, Reflected in Drawings of Roelandt Savery and Paulus Van Vianen. *Journal of the Walters Art Gallery* 54, 1996, s. 203–224.
- Teplitsky, Joshua:** A ‘Prince of the Land of Israel’ in Prague: Jewish Philanthropy, Patronage, and Power in Early Modern Europe and Beyond. *Jewish History* 29, 2015, s. 245–271.
- Turniansky, Chava:** Yiddish Song as Historical Source Material: Plague in the Judenstadt of Prague in 1713. In: Chimen Abramsky — Ada Rapoport-Albert — Steven J. Zipperstein (eds.): *Jewish History: Essays in Honour of Chimen Abramsky*. Peter Halban, London 1988, s. 189–198.
- Weitenweber, Wilhelm Rudolf:** *Mitteilungen über die Pest zu Prag in den Jahren 1713–1714: Ein Beitrag zur medicinischen Geschichte Böhmens*. Kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Praha 1852.

